

Birgi Ulu Camii Hadisleri Üzerine Bir Değerlendirme

Ahmet Tahir DAYHAN, Yard. Doç. Dr.*

“An Evaluation of
Hadīths in the Great
Mosque of Birgi”

Abstract: The Hadīths mean the written documents of the Sunnah of the Prophet Muhammad (peace be upon him) and they have been influential not only in the fields of belief, law, politics, ethics but also in the art and aesthetics of the cultural history of Islam. Inscriptions chosen from the hadīth texts and engraved on the architectural works of art show that the Sunnah of the Prophet is one of the founding/basic constituents of Islamic civilization. The Great Mosque (Ulu Cami, 712/1312) which was built in Birgi, the capital city of Aydınogulları (made capital city in 1310 by Aydınoglu Mehmet Beg, the founder of Principality) has 25 hadīths inscribed on the minbar (pulpit) and wooden window sashes. These texts chosen from al-Kudā’ī’s *Shihāb al-Akhbār*, include advices of the Prophet that shape the social life. This article shows the place of hadīth texts that have survived in the Great Mosque of Birgi since the period of Beyliks (Principality) in the basic sources. In addition, isnad analysis and critics of each hadīth have been made and the reasons for weakness of the ahadīth which are not sahih (reliable) have been shown with the proofs.

Citation: Ahmet Tahir DAYHAN, “An Evaluation of Hadīths in the Great Mosque of Birgi” (in Turkish), *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, XII/1, 2014, pp. 35-59.

Key words: Hadīth, İzmir, Ödemiş, Birgi, the Great Mosque of Birgi, Aydınoglu Mehmet Bey, Principality, al-Kudā’ī, Shihāb al-Akhbār, al-Sāghānī, al-Hajūjī, al-Ghumārī.

I. Giriş

İslâm’ın ilim ve amele dayalı kültür ve medeniyet tarihine rengini veren iki ana damar vardır: Kur’ân ve Sünnet.** Fert ve toplum, bu iki damardan akıp gelen ‘nûr’ ile karanlıktan aydınlığa çıkar;¹ Medeniyeti inşa eden harcın kimyasına, bu nûrun taşıdığı renkler karışır.

* Dokuz Eylül Üniv., İlahiyat Fak., Hadis, İZMİR, dayhan@excite.com

** Bu makale, Birgi Belediyesi ve Ödemiş Geleneksel Sanatlar Derneği tarafından 16 Ekim 2012 tarihinde düzenlenen “Birgi Ulu Camii’nin Yapılışının 700. Yılı Anma Programı ve Birgi Ulu Camii Paneli”nin II. oturumunda sözlü olarak yapılan sunumun konu, kaynak ve görsel ilavesiyle muhtevası zenginleştirilerek yazıya geçirilmiş hâlidir.

¹ el-A’râf, 7/157; et-Teğâbün, 64/8.

Hız. Peygamber (s.a.v.)'in tebliğ ettiği İslâm, vahiyle gelen mesajların nazârî/teorik açıklamalarından ya da birkaç inanmış insana emanet edilmiş tavsiyelerden ibaret değildir. İslâm, rûhî arınmadan beden temizliğine, devlet yönetiminden aile düzenine, ibadetten alışverişe, eğitimden sağlığa, hukuktan iktisata, mîmârîden estetiğe kadar sosyal hayata dair ne varsa, Allah Resûlü ve arkadaşlarının tecrübesinden geçmiş, pratiğe geçirilmiş son derece önemli prensipler bütünüdür. Prensiplerle pratiklerin uyumlu bütünlüğü, bilim, sanat ve edebiyat gibi bütün medeniyet yapılarının Allah'ın boyası ile boyanmasını sağlamıştır. Müslüman toplulukların sosyo-kültürel alandaki kendine özgü tavır ve üsluplarına damgasını vuran ortak bilincin mayası da bu boyadır: “Allah'ın (verdiği) rengiyle boyandık. Allah'tan daha güzel rengi kim verebilir? Biz ancak O'na kulluk ederiz / وَ مَن أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً وَ نَحْنُ لَهُ عَابِدُونَ”.²

Son ve ebedî mesaj Kur'ân-ı Kerîm, “tevhîd, nübüvvet/rîsâlet, adâlet, âhîret” temelinde dünya hayatını anlamlandıran, yaratılıştan dirilişe insanlığın saâdeti için gerekli olan inanç esaslarını, ahlâkî kriterleri ve şer'î hükümleri belirlerken; Hız. Peygamber'in Sünnet'i bütün bunlara can verir, onları renklendirir, hareketlendirir, seslendirir. Arştan arza ilâhî hakikatleri taşıyarak inen bütün bilgiler, herkesten önce Hız. Peygamber'in şahsında ete kemiğe bürünerek amele dökülür. Bu yüzden onun söz ve fiilleri, İslâmî dünya görüşünün ve Müslümanlar arasındaki müşterek davranış ve düşünce örgüsünün - Kur'ân'la birlikte- ilk ve en güvenilir bilgi kaynağıdır.

Dünyanın birbirine çok uzak bölgelerinde, birbirine çok yakın tavırlar sergileyerek yaşayan Müslüman milletleri tek bir kimlik altında birleştiren kuvvet, Hız. Peygamber'in ashâbıyla yolculuğa başlayan, nesilden nesile uygulanarak intikal eden bilgi akışındaki canlılık ve devamlılıktır. Bilgi toplama ve iletim sistemi, sahip olduğu düzgün altyapı ve güçlü dağıtım şebekesi sayesinde öylesine sağlıklı işlemiştir ki, her samimi Müslümanın gönül bahçesi, farklı isâle hatları vasıtasıyla aynı baraj havzasından beslenebilmiştir.³

II. İslâm'da Sanat, Estetik, Hüsni Hat ve Hadisler

İslâm sanatı, İslâm ilkeleri ve inançları üzerinde yükselen bir medeniyetin ifadesidir. *Tevhîd* ve *tenzîh* İslâm'ın önemle ve öncelikle üzerinde durduğu itikâdî bir ilke olduğundan; Allah, peygamberler ve hatta velîlerin bile tasvir ve temsillerinin yapılmasından kaçınılmış, böyle bir şeyi imâ edebilecek ayrıntılara bile müsamaha gösterilmemiştir. Dolayısıyla İslâm sanatının *hüsni hat*, *tezhip*, *ebrû* ya da *minyatür* gibi alanlara yönelmesi, onun mânevî gayesinin bir

² el-Bakara, 2/138.

³ Geniş bilgi için bk. Ahmet Tahir Dayhan, “Sosyal ve Kültürel Hayatta Hadis”, *Hadis*, (Anadolu Üniversitesi Yayını, no. 2058, Açıköğretim Fakültesi Yayını no. 1092), Eskişehir 2010, s. 123-150.

sonucudur. Bütün İslâm sanatları görünende görünmeyi, değişende değişmeyi yakalama ve gösterme çabasında olduğu için, tabiatı olduğu gibi aksettirmek yerine onu soyutlamaya, ele aldığı nesnenin bireyselliğini ve tabiiliğini öldürmeye yönelmişlerdir. *Perspektiften uzak duruş, üsluplaştırma, simetri, hareket doğurucu şekilcilik ve sonsuzluk fikrine vurgu* İslâm sanatının şekil ve gaye birliğini sağlayan hâkim özelliği olmuştur.

İslâm sanatları içinde *hüsn-i hat*'ta ve bu hattın taş, mermer, metale ya da ahşapa nakş veya naht edilmesine (oyularak işlenmesine) büyük bir önem verilmesinin altında yatan sebeplerden biri, bu sanatın hem Allah'ın ifade ve temsil edilemezliğini hissettirecek hem de Allah kelâmının görsel düzeyde algılanmasına O'nun şânına yaraşır bir şekilde aracılık edecek özellikte olmasındandır. *Hüsn-i hat*, tabir caizse, *Allah kelâmını âdeta gözle görülür kılan bir giysidir*.

Hz. Peygamber'in "Allah güzeldir güzeli sever / إِنَّ اللَّهَ جَمِيلٌ يُحِبُّ الْجَمَالَ"⁴ buyurması, İslâm medeniyetinin *estetiğe* bakış tarzını tayin etmiştir. Onun güzel yazıyı teşvik eden sözleri, mûsikî ve şiire karşı hassas olan devrin insanların ruhunda sanat duygusunu uyandırmıştır. İslâm coğrafyasındaki siyasî, iktisadî, mimârî ve kültürel alanda görülen gelişmelere paralel olarak, başta *hüsn-i hat* olmak üzere İslâm'a has sanatlar Kur'ân ve hadisler etrafında biçimlenmiş, yüzyıllar içinde farklı üslup ve formlar kazanmıştır.

İşte bu formlardan biri ve belki en önemlisi, XV. yüzyıldan beri hat üstatlarının farklı yazı çeşitleriyle yazdıkları kıtaların bir araya gelmesiyle oluşan *murakka*'lardır ki konusu, genellikle hadis-i şeriflerdir. Dünya müze ve kütüphanelerinde korunan ve İslâm medeniyetinin ulaştığı sanat seviyesini gösteren binlerce *murakka*, Resûl-i Ekrem (s.a.v.)'in erdemli ve huzurlu bir hayatın prensiplerini öğreten sözlerini içermektedir. Bunlar, yazı, tezhip ve cilt sanatının büyüleyici birlikteliğiyle, zaman zaman ebrû ile de buluşarak uyandırdığı temaşa zevki ve hayranlık duyguları içinde, Hz. Peygamber'in sevgisinin gönüllerde daha canlı ve güçlü olarak yaşamasını sağlamışlardır.⁵

Hüsn-i hat levhaları dışında hadis metinlerinin özenle işlendiği ve halkın göz zevkine sunulduğu bir teşhir mekânı daha vardır ki, bunlar *kitâbeler*dir. *Kitâbeler* için, kâğıt veya deriye yazmak yerine, taş veya ahşaba oyulmuş birer *murakka*'benzetmesi yapılabiliriz.

Selçuklular devrinden (500/1100) itibaren, Anadolu'nun birçok bölgesindeki mimârî eserler üzerinde hadis metinlerinden oluşan kitâbelere rastlamak mümkündür. Camilerin minberleri, kapı-pencere kanatları ve pencere alınlıklarında; medreselerin portallerinde ve hücre kapılarının üst girişlerinde, imâret kapılarında, ayrıca çeşme, türbe, köprü gibi yapıların inşâ kitâbelerinde

⁴ Müslim, *es-Sahih*, İman 39, no. 91 (147).

⁵ Dayhan, *a.g.e.*, s. 137-140.

hadis-i şerifler bir mimârî dekorasyon unsuru olarak karşımıza çıkar. Bunlar, bazen çok zayıf veya uydurma da olsalar, genellikle kısa lâfızlı hadis metinleridir ve “dördüncü tabaka” hadis kitaplarından seçilmişlerdir. Örneğin Konya Karatay Medresesi (649/1251) giriş kapısındaki hadislerin tamamı, Sivas medreselerindeki (670/1272) metinler ve Aydınoğlu Mehmed Bey (Birgi Ulu) Camii (712/1312-1313)’nin minber ve pencerelerindeki hadisler, Ebû Abdillâh Muhammed b. Selâme el-Kudâ’î (454/1062)’nin *Şihâbü’l-ahbâr*’ından alınmıştır.⁶

1071 Malazgirt Zaferi’nden Yavuz Sultan Selim’in siyâsî birliği sağladığı döneme gelinceye kadar, Selçuklular, Beylikler ve Osmanlılar idaresi altındaki coğrafyaya ait mimârî eserlere işlenen hadisleri birbirinden ayırmak mümkün değildir. Bu, tek merkezden yönlendirilen bir kültür politikasının ortak tezahürüdür. Hadis kitâbeleri, İslâm medeniyetine, *Peygamber mührünün Anadolu coğrafyasına basılmış silinmeyen damgaları* olarak hizmet etmişlerdir.⁷

Dolayısıyla *Sünnet-i Seniyye* ve onun yazılı vesikaları demek olan *Hadisler*, İslâm kültür tarihinde yalnızca *inanç, hukuk, siyaset ve ahlâk* alanında değil, *edebiyat, sanat ve estetik* suretinde de tecessüm etmiş; İslâm toplumunun yalnızca zihin yapısı, varlık anlayışı ve davranışlarını değil, bedî zevkini de etkilemiştir.

Doğu - Kuzey cümle kapıları, 3-4-5-6. pencereler

Kuzey cephesinde cemaat girişine açık olan taç kapı

⁶ Ali Yardım, *Şihâbü’l-Ahbâr Tercümesi*, İstanbul 1999, s. 11-15; *Anadolu Selçukluları ve Beylikleri Devri Mimârî Eserlerindeki Hadis Kitâbeleri*, Basılmamış araştırma projesi, İzmir 1989, s. 9, 48, 64. Hadis kitaplarının sıhhat bakımından beş tabakada ele alınışı ve Deylemî/Kudâ’î gibi muhaddislerin senedli kitaplarının dördüncü tabakaya dâhil oluşu hakkında bk. Dihlevî, Şâh Veliyyullâh, *Hucetullâhi’l-bâliğa*, Beyrut 2005, I, 233; Kinnevcî, Muhammed Sıddîk Hân b. Hasen, *el-Hutta fî zikri’s-sihâhi’s-sitte*, Beyrut 1985, s. 120-121.

⁷ Türk-İslâm mimârisinde yazının kullanımı, mimârî dekorasyonda kullanılan metin türleri, hadislerin yazıldığı mimârî unsurlar hakkında detaylı bilgi için bk. Bekir Tatlı, *Mimarî Hadisleri: Türk-İslâm Mimarisini Taçlandıran Peygamber Sözleri*, TDV yayın no. 102, Ankara 2012, s. 25-66.

III. Birgi Ulu Camii ve Hadisleri

Selçuklu devletinin çökmesiyle birlikte, Anadolu'nun batısında kurulan beyliklerden Aydınoğulları'nın merkez olarak kullandıkları Birgi'de, beyliğin kurucusu Mehmed (b. Aydın) bey (ö. 1322) tarafından inşa ettirilen ve yapımı hicri 712'de tamamlanan Câmî-i Kebîr'in (cevizden mamül) minberi ve pencere kanatları, kısa hadis metinleriyle süslenmiştir.⁸ İnşası, ağaç işçiliğinde Selçuklu ve Osmanlı sanatı arasındaki geçiş dönemine denk gelen Ulu Cami'nin her birinde ikişerden on altı kanat bulunan sekiz penceresine, usta eller tarafından on altı hadis-i şerif birer *murakka' levha* gibi *selçuk sülüsü*yle işlenmiştir.⁹

Minberin sağ tarafındaki güney penceresinin sol kanadı, hadis metnlerinin başlangıç noktasıdır. Sağ kanatta "Kâle'n-nebiyyü sallallâhu aleyhi ve sellem" cümlesiyle giriş yapılmış, sol kanada ise, on altı hadisten oluşacak olan serinin ilk metni olan "el-A'mâlü bi'n-niyât" hadisi naht edilmiştir. Caminin pencere kapaklarındaki ahşap sanatı üzerine yapılmış ilk ciddi çalışmalardan birinde, üst panolardaki bu hadislere ait Arapça harekeli metinler bir bütün halinde okuyucuya sunulmuştur.¹⁰

⁸ Cami içerisinden çekilmiş fotoğrafların bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş üç boyutlu ve hareketli görüntü için bk. <http://www.3dmekanlar.com/tr/aydinoglu-mehmed-bey-camii.html>

⁹ Ceviz ağacından yapılmış ve oldukça sağlam olarak günümüze gelmiş olan bu kanatların boyutları birbirinden farklı olup, kalınlıkları 4-4.5 cm., enleri 56-61 cm., boyları ise 171-197 cm. aralığındadır. Kapakların tezyinatı üçe bölünmüştür. Üstteki kartuş içinde hadis metinleri, alttaki kartuş içinde rûmî ve palmetlerden meydana gelmiş kompozisyonlar yer alır. Ortadaki büyük panolarda üçü rûmîli beşi geometrik kompozisyon bulunur. Kible duvarındaki iki pencerenin tezyinatı aynı olup içinde daireleri ihtiva eden bordürle üçer lâle motifinin şekillendirdiği panonun zemini, yuvarlak satırlı derin oyma tekniğiyle rûmî ve palmetlerle doldurulmuştur. Doğu ve Batı cephelerinde karşılıklı bulunan üçüncü ve sekizinci pencereler geometrik kompozisyonludur. Doğu duvarındaki dördüncü pencerenin kompozisyonu da üçüncü ve sekizinci pencerelerin bir varyantıdır. Kuzeydeki altıncı ve Batıdaki yedinci pencereler farklı geometrik kompozisyona sahiptir. *Taklîdî künde-kârî* olarak düz satırlı derin oyma tekniğiyle meydana getirilen bu geometrik kompozisyonların boşlukları değişik desende rûmîlerle bezenmiştir. Kuzey cephesindeki beşinci pencere kanatları ise düz satırlı derin oyma tekniği ile rûmîlerden meydana getirilmiş salbekli yuvarlak şemse şeklinde hazırlanmıştır. Minber korkuluğunun bitiş noktasında, *yan aynalık* ya da *şerefe altı* tabir edilen kısma oyulmuş üç sıra hadis metninin altındaki dördüncü satırdan anlaşıldığına göre, pencere kanatları ve yazılar dahil camideki tüm ahşap işçiliği, neccâr-nahhât Muzafferüddîn b. Abdilvâhid b. Süleymân el-Uranî'ye aittir. Bk. Ali Haydar Bayat, *Beylik Dönemi Ahşap Sanatı Şaheserlerinden Birgi Ulu Camii Pencere Kapakları*, Vakıf Haftası Dergisi, 9 (1992), s. 237-238. Link: <http://acikerisim.fsm.edu.tr:8080/xmlui/handle/11352/987>. Krş. Selda Kalfazade, "Birgi Ulucamii", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, yıl: 2012, 42/86-87. Link: <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=420087&idno2=c420063>

¹⁰ Bayat, *a.g.m.*, s. 240.

Aşağıda, hem pencere kapakları ve minberde, hem de sonradan bulunarak cami içerisine yerleştirilen dış kapı kanatları üzerinde yer alan hadis metinleri sırasıyla ele alınarak, bunların *Şihâbü'l-ahbâr* ve *Müsnedü'ş-şihâb*'ın yanı sıra¹¹ ana kaynaklardaki yerleri gösterilecek; “sahîh^{um} lizâtihi” olmayan hadislerin za'f durumu, “hadis tenkit kriterleri” çerçevesinde detay verilerek ortaya konacaktır.¹²

1. pencere sol kanadın minberle birlikte görüntüsü (el-A'mâlü bi'n-niyât)

Güney cephesindeki 1. pencerenin sağ kanadı (Kâle'n-nebiyyü sallallâhu aleyhi ve sellem)

¹¹ Ali Yardım'ın adı geçen tercümesinde, “Pencere kapaklarındaki hadislerin, sırasıyla *Şihâbü'l-Ahbâr*'daki numaraları şöyledir:” denildikten sonra verilen 25 numara içerisinde, 42, 99, 100, 108, 112, 326, 334, 669 ve 795 no'lu hadislere bakıldığında, dipnottaki “kullanıldığı yerler” arasında Birgi Ulu Camii'nden bahis olmadığı görülecektir. Zühul eseri unutulmuş olsa gerektir. Bk. *A.g.e.*, s. 15.

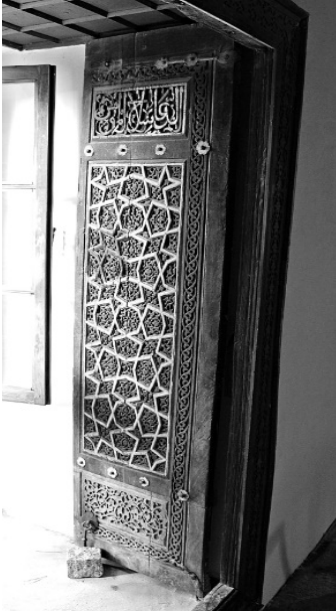
¹² Hadislerin sıhhat dereceleri hakkında verdiğimiz hükümleri detaylandırırken, Fas'lı sûfi muhaddis Hacûcî (1370/1951)'nin *Şihâb* üzerine yazdığı *Minhatü'l-vehhâb*'ı ile, yine Fas/Tanca'lı meşhur muhaddis Ahmed b. Muhammed b. es-Siddik el-Ğumârî (1380/1960)'nin *Fethu'l-vehhâb*'ındaki tahlilleri dikkate almış, Hamdî Abdülmecid es-Sellefî'nin *Müsnedü'ş-şihâb* ve *Fethu'l-vehhâb* tahkikinde yaptığı analizlerden istifade etmiş, yer yer Albânî'nin *Silsile*'sindeki değerlendirmelere de müracaat etmiş bulunmaktayız. Dört müellifin referans aldığı ana kaynaklar bizzat kontrol edilirken, ulaştıkları sonuçlar gerekli görüldüğünde tenkide tabi tutulmuştur. Hadis metinlerinin tercümelerinde, Münâvî'nin *Feydu'l-kadir şerhu'l-Câmi's-sağir* adlı şerhinden yararlandığımızı belirtmeliyiz.

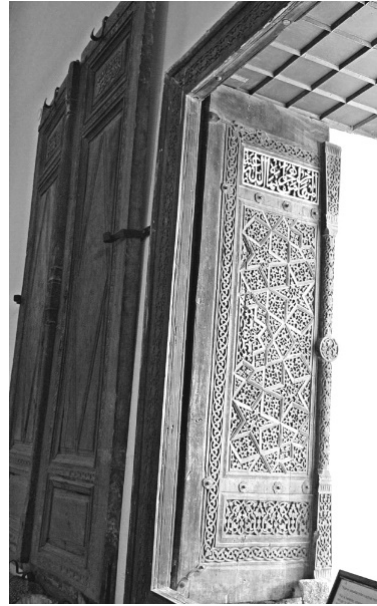
Doğu cephesindeki 4. pencerenin sol kanadı
(el-Cennetü dâru'l-eshiyâ')

Doğu cephesindeki 3. pencerenin sol kanadı
(el-Emânetü ğinen, ed-Dinü'n-nasihâtü)

Batı cephesindeki 8. pencerenin sağ kanadı
(ed-Du'âü silâhu'l-mü'min)

Kuzey cephesindeki 6. pencerenin sol kanadı
ve yanında duvara asılmış eski Doğu kapısı
(el-Mühâciru men hecera mâ nehallâhü anhü)

A. PENCERELER¹³

AA. Güney Cephesi¹⁴

1. Pencere

(Sol Kanat)

الأعمال باليَّات

(1) Hz. Ömer (r.a.)’den: “(Niyete ihtiyaç duyan) Ameller (in geçerliliği ve sevabı), (şer’an) ancak niyetlerle gerçekleşir”.¹⁵

2. Pencere

(Sağ kanat)

المجالس بالأمانات

¹³ Bekir Tatlı'nın Hz. Peygamber (s.a.v.)’den nakledilen rivâyetleri içeren 182 mimârî yapıyı konu edindiği değerli çalışmasına Birgi Ulu Camii’nin sadece minberindeki dokuz hadis alınmış, pencerelerdeki on altı hadisten -her nedense- söz edilmemiştir. Birgi Ulu Camii’nde bulunduğu işaret edilmese bile, makalemizde ele alınan 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 15 ve 16 no’lu on hadis kitapta başka cami isimleri zikredilerek (sırasıyla s. 220, 359, 400, 362, 363, 315, 370, 338, 135, 229) incelenmiştir. Ancak caminin doğu ve batı duvarındaki pencere kanatlarına işlenmiş olan 9, 10, 11, 12, 13 ve 14 no’lu altı hadisten, Bekir Tatlı'nın eserinde bahis yoktur.

¹⁴ Türk-İslâm mimarisinde cami içerisine yerleştirilen seri yazı ya da levhalar, güney cephesindeki kible duvarının sağından başlar sola (doğuya) doğru devam eder. Makalemize konu olan hadis-i şerifler de, güney cephesinde minberin sağındaki pencereden başlamakta ve sırasıyla şöyle devam etmektedir: Mihrabın solundaki ikinci pencereden sonra doğu duvarındaki üçüncü pencere, (çoğunlukla kullanıma kapalı olan) doğu kapısından sonra dördüncü pencere, kiblenin aksi istikamette yer alan kuzey cephesindeki beşinci pencere, kuzeydeki taçkapı/cümle kapısından sonra müezzin mahfilinin arkasına düşen altıncı pencere, batı duvarındaki yedinci pencere, (bir zamanlar üçüncü cümle kapısı olarak da kullanıldığı rivayet edilen) minber kapısına bakan, doğudaki üçüncü pencereye karşılık gelen sekizinci ve son pencere.

¹⁵ Kudâ’î, *Müsnedü’ş-şihâb*, Thk. Hamdî Abdülmecid es-Selefi, Beyrut 1985, I, 35-36, no. 1; İbn Hıbbân, Ebu Hâtim el-Büstî, *Sahihu’bni Hıbbân bi tertîbi’bni Belebân*, Beyrut 1993, II, 113, no. 388; XI, 210-211, no. 4868. Yukarıdaki anlam, Muhammed b. Allân es-Siddîkî (1057/1647)’nin *Riyâdu’s-sâlihîn*’ın ilk hadisi üzerine yazdığı şerhten istifadeyle verilmiştir. Bk. *Delîlül-fâlihîn li turukı Riyâdi’s-sâlihîn*, Beyrut trs., Dâru’l-kitâbi’l-arabi, I, 38-40.

(2) Hz. Ali (r.a.)’den: “Meclisler ancak emanetlere riayetle güzel olurlar/Meclislerin şerefi hâzırûnun emanetlere riayetine bağlıdır”.¹⁶

Zayıf tarihlerin bir araya gelmesiyle “Hasen^{ün} li ğayrihi” mertebesine çıkmış makbul bir hadistir.¹⁷

Ya’kût el-Musta’sımî hattıyla intikal eden yazmada¹⁸ ve matbû nüshalarda *المستشأر بالمآنة* şeklinde kayıtlıdır. Oysa Ulu Cami pencere kitâbesindeki ikinci kelime, yukarıdaki gibi cem’ sığasıyla yazılmıştır. Bu yazılış, *Şihâb*’ın Medine ve Ezher’deki yazma nüshalarında bulunan metne uygundur.¹⁹

(Sol kanat)

المستشأر مؤتمن

¹⁶ *Müsnedü’ş-şihâb*, I, 37, no. 2; el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, Beyrut trs., Dâru’l-kütübîl-ilmiyye, XI, 169; XIV, 23. Hadisin tercümesi, Münâvî’nin şerhinden istifadeyle verilmiştir. Bk. Münâvî, Abdurraûf, *Feydu’l-kadîr şerhu’l-câmii’s-sağîr*, Mısır 1356, VI, 262, no. 9174.

¹⁷ Hacûcî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed, *Minhatü’l-vehhâb fi tahrîci ehâdîsi’ş-Şihâb*, Thk. Hişâm b. Muhammed Haycer, Beyrut 2010, s. 20-22, no. 2; Kudâ’î, *Müsnedü’ş-şihâb*, I, 37, dn. 3. İbn Hacer, “Kudâ’î’nin *Müsnedü’ş-şihâb*’da Hz. Ali’den merfû olarak tahrîc ettiği bu hadis zayıftır” der. Bk. İbn Hacer, Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Fethu’l-bârî şerhu Sahîhi’l-Buhârî*, Beyrut 1379, XI, 82. Kudâ’î’nin senedindeki zayıflık, Huseyn b. Abdillâh b. Dumeyra’nın bu hadisi babası-dedesi vasıtasıyla Hz. Ali’den nakletmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Zira İbn Dumeyra’nın elindeki bu nüsha uydurmadır, ama kendisi durumun farkında olmamıştır. Bk. İbn Hibbân, *K. el-Mecrûhin*, Halep trs., I, 244, no. 224. Aynı zât hakkında İmam Mâlik’in “Yalancıdır”; Ebû Hâtîm’in “Metrüku’l-hadis’tir, yalancıdır”; keza Buhârî’nin “Münkeru’l-hadis’tir zayıftır” şeklinde değerlendirmeleri vardır. Bk. İbn Hacer, *Lisânü’l-mizân*, Beyrut 1986, II, 289, no. 1214. Ahmed b. Hanbel ve Ebû Dâvûd’un Câbir b. Abdillâh (r.a.)’tan Câbir’in kardeşinin oğlu vasıtasıyla ve “üç meclis müstesna...” ilavesiyle naklettiği metin ise, bu kişinin kimliğinin meçhul olması sebebiyle zayıftır. Bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III, 342; Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, Edeb 37, no. 4869. Hadis “innemâ yetecâlesü’l-mütecâlisüne bi emânetillah” lafzıyla daha eski kaynaklarda geçer. Bk. Abdurrezâk, Ebû Bekr es-San’ânî, *el-Musannef*, Beyrut 1403, XI, 22, no. 19791; Abdullâh b. el-Mübârek, Ebû Abdillâh el-Mervezî, *K. ez-Zühd*, Beyrut trs., s. 240-241, no. 691. Ancak bu iki rivâyet de, Ebû Bekr Muhammed (b. Amr) b. Hazm’ın aradaki sahâbî ismini atlayarak hadisi ref etmesi sebebiyle mürseldir ve zayıftır. Dolayısıyla hadis, Albânî’nin “zayıf” nitelemesine rağmen, zayıf tarihlerin bir araya gelmesiyle “hasen” seviyesine çıkmış olmaktadır. Krş. Albânî, Muhammed Nâsiruddîn, *Silsiletü’l-ehâdîsi’d-daîfe ve’l-mevdúa*, Riyad 2000, IV, 381, no. 1909.

¹⁸ Yardım, *a.g.e.*, sağdan s. 7.

¹⁹ *Ezher Yazmalar Kütüphanesi*, dem. no. 317450, varak. 2a, istinsâh tarihi yok; *Fihrisü mahtûtâti’l-mescidi’n-nebevî*, I, 115, dem. no. 195/80, sıra no. 4143, istinsâh tarihi: hicrî 1004. (Ezher’deki yazma nüsha internetten indirilmiş; Mescid-i nebevî yazmalar kataloğuna da yine internet vasıtasıyla ulaşılmıştır).

(3) Semure b. Cündeb (r.a.)’den: “İstişâre edilen kimse, (danışılan konuda) emin kimsedir”.²⁰

AB. Doğu Cephesi

3. Pencere

(Sağ kanat)

الْجَمَاعَةُ رَحْمَةٌ وَالْفِرْقَةُ عَذَابٌ

(4) en-Nu’mân b. Beşîr (r.a.)’den: “Cemaat rahmete; ayrılık azaba götürür”.²¹

“Hasen^{ün} li ğayrihi” mertebesine çıkmış bir hadistir.²²

(Sol kanat)

²⁰ *Müsnedü’ş-şihâb*, I, 38, no. 3. İsnadı bakımından “son derece zayıf” olan Semure (r.a.) rivayetinin, Ebu Hureyre (r.a.) tariki sahihtir. Bk. Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, Edeb 123, no. 5128; Tirmizî, *es-Sünen*, Edeb 57, no. 2822; İbn Mâce, *es-Sünen*, Edeb 37, no. 3745. Süyûtî’nin Ebû Hureyre (r.a.) rivâyetini de içine alacak şekilde *el-Câmiu’s-sağîr*’de (no. 9200) hadis için “zayıf” remzini koymasın hatâlıdır. Kırş. Bekir Tatlı, *Mimarî Hadîsleri*, s. 401. Ğumârî, Semure (r.a.) dışında, hadisin Ebû Hureyre, Ümmü Seleme, Ebû Mes’ûd el-Bedrî, Hz. Ali ve Hz. Âişe (r. anhüm) tarihlerini de zikrettikten sonra; “bilâkis mütevâtir olduğu söylenmektedir” der. Bk. Ğumârî, Ahmed b. Muhammed el-Hasenî, *Fethu’l-vehhâb bi tahrîci ehâdisi’ş-Şihâb*, Thk. Hamdî Abdülmecîd es-Selefi, Beyrut 1988, I, 20, no. 3. Hadis, Fas’lı muhaddis Kettânî (1345/1927) tarafından da mütevâtir hadisleri bir araya getirdiği kitabına alınmıştır. Bk. Kettânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ca’fer, *Nazmu’l-mütenâsir mine’l-hadîsi’l-mütevâtir*, Mısır trs., Dâru’l-kütübî’s-selefiyye, s. 253.

²¹ *Müsnedü’ş-şihâb*, I, 43-44, no. 8, Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 278, 375.

²² *Mînhatü’l-vehhâb*, s. 29-30, no. 8. Sehâvî, Ahmed b. Hanbel’in en-Nu’mân b. Beşîr (r.a.)’den, Deylemî’nin Câbir b. Abdillâh (r.a.)’tan tahrîc ettikleri iki rivâyeti zikrettikten sonra; “ikisinin de senedi zayıftır; ancak hadisin şâhidleri vardır” der. Ardından Tirmizî’nin İbn Abbâs (r.a.)’tan, Taberânî’nin Üsâme b. Şerik (r.a.)’ten, Deylemî’nin Ebû Hureyre (r.a.)’den tamamen farklı lafızlarla naklettiği “Şeytanın cemaatten ayrılanlarla beraber olacağına” dair üç hadis metnini verir. Bk. Sehâvî, Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân, *el-Mekâsüdü’l-hasene fi beyânî kesîrin mine’l-ehâdisi’l-müştehirati ale’l-elsine*, Beyrut trs., Dâru’l-kitâbî’l-arabî, s. 283. Gerek Ahmed b. Hanbel’in gerekse Kudâ’î’nin *Müsned*’lerindeki isnadda bulunan kibâru’t-tâbiin’den (Vekî’ b. el-Cerrâh’in babası) Ebû Vekî’ el-Cerrâh b. Melîh, hakkında ihtilaf edilmiş bir râvîdir. Müslim’in Sahîh’te kendisinden hadis aldığı biridir. Ebû Davûd “sika”, İbn Adıyy “sadûk” olduğunu söylerken; İbn Hibbân “isnadları kalbeder, mürselleri ref ederdi” demiş, Yahyâ b. Maîn’inden de hem “sika olduğu” hem de “hadis uydurduğu” yönünde iki farklı rivâyet nakledilmiştir. Bk. İbn Adıyy, Ebû Ahmed Abdullâh el-Cürçânî, *el-Kâmil fi duafâi’r-ricâl*, Beyrut 1988, II, 162-163, no. 352; İbn Hibbân, *K. el-Mecrûhîn*, I, 219, no. 193; İbn Hacer, *Tehzîbü’t-tehzîb*, Beyrut 1984, II, 58, no. 108. Şu durumda hadis, *şevâhid* desteğiyle Zayıflıktan Hasen seviyesine yükselmiş olmaktadır.

الْأَمَانَةُ غِنَى

(5) Enes b. Mâlik (r.a.)’ten: “Emanet (güvenilir olmak), zenginlik sebebi-
dir”.²³

Enes (r.a.)’in râvîsi Yezîd er-Rakâşî sebebiyle zayıf bir hadistir.²⁴

الدِّينُ النَّصِيحَةُ

(6) Temîm ed-Dârî (r.a.)’den: “Dîn(in dayanağı) nasîhattir”.²⁵

4. Pencere

(Sağ kanat)

الْقَنَاعَةُ مَالٌ لَا يَنْفَدُ

(7) Enes b. Mâlik (r.a.)’ten: “Kanaat tükenmez bir sermayedir”.²⁶

Zayıf bir hadistir.²⁷

²³ *Müsnedü’ş-şihâb*, I, 44, no. 9.

²⁴ *Minhatü'l-vehhâb*, s. 30, no. 9. Deylemî, *Müsnedü'l-firdevs*'te bu hadisi Sevbân (r.a.)’dan tahrir etmiştir. Tâbiûn’un küçüklerinden Basra’lı Yezîd b. Ebân er-Rakâşî (110-120/728-738) sâlih ve zâhid bir insan olmasına rağmen, hadis rivâyetinde çoğunluğa göre (Şu’be, Yahyâ b. Saîd el-Kattân, Ahmed b. Hanbel, İbn Sa’d, Yahyâ b. Ma’in, Nesâî) “zayıf” bir râvidir. İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, XI, 270, no. 498. Ancak Süyûtî *el-Câmi'u's-sağîr*'de (no. 3080), Ahmed b. es-Siddîk el-Ğumârî ise *Fethu'l-vehhâb*'da hadisin “Hasen” olduğu kanaatindedirler. Ğumârî’ye göre, ricâl konusunda en sert münekkidlerden biri olan Yahyâ b. Ma’in gibi biri Ebû Dâvûd’un naklettiğine göre Yezîd hakkında “sadûk bir adamdır” demişse, rivâyetinde hatâ ettiği tahakkuk etmedikçe, sırf ibadetle meşgul olduğu ve zabtı zayıf olduğu gerekçesiyle terkedilemez. Kaldı ki bu hadisin metni kısa lafızlı olduğu için rivâyetinde vehme düşülmesi uzak bir ihtimâldir. Ayrıca metnini destekleyen “Emânet rızkı celbeder”, “Emânet izzettir” gibi başka hadislerden şâhidleri vardır. Ğumârî, *Fethu'l-vehhâb*, I, 25-26. Ne var ki İbn Hacer’in *Tehzîbü't-tehzîb*'de kaydettiğine göre, Yahyâ b. Ma’in’in Yezîd er-Rakâşî hakkında; “Sâlih bir adamdır, hadisi hiçbir şey değildir”, “zayıftır” dediği de nakledilmiştir. Ayrıca *Şevâhid* olarak sunulan iki metin, mânâya mutabakat bakımından, şâhid olmaya elverişli görülmektedir. Hele “Emânet izzettir” mealindeki (sözde) hadis, Deylemî’nin *Firdevs*'i dışında hiçbir kaynaktan geçmeyen bir rivâyettir.

²⁵ *Müsnedü’ş-şihâb*, I, 44-45, no. 10.

²⁶ *Müsnedü’ş-şihâb*, I, 72, no. 42.

²⁷ Kudâî’nin isnâdında bulunan Kûfeli Hallâd b. İsâ es-Saffâr hakkında Yahyâ b. Ma’in ve İbn Hibbân’dan ta’dil ve tevsik ifadeleri nakledilmişse de Ukaylî “naklen meçhûl” olduğunu belirtir. Zehebî, Ebû Abdillâh Muhammed, *Mizânü'l-i’tidâl fi nakdi'r-ricâl*, Beyrut trs., I, 656, no. 2525; İbn Hacer, *Tehzîbü't-tehzîb*, III, 150, no. 330. Ebu’ş-Şeyh (369/980) ve Taberânî’nin Câbir b. Abdillâh (r.a.)’tan aynı lafızla tahrir ettikleri rivâyet ise bu hadise şâhid olabilecek durumda değildir. Zira ilkinin senedindeki Abdullâh b. İbrâhim el-Ğifârî “bir grup zayıf râviden mevzû hadis nakletmekle” cerh edilmiş; ikincisinin senedindeki Hâlid b. İsmail el-Mahzûmî ise, Heysemî’nin ifadesiyle “metrûk”, hatta “yalan söylemekle ittihâm olunmuş”

(Sol kanat)

الْحَنَّةُ دَائِرُ الْأَسْحِيَاءِ

(8) Hz. Âiše (r. anhâ)'den: "Cennet cömertlerin yurdu"dur".²⁸Münker bir hadistir. İbnü'l-Cevzî (597/1201), Sağâni (650/1252) ve Fettenî (986/1578) tarafından mevzû hadisler arasında zikredilmektedir.²⁹

bir râvidir. İbn Hacer, *Tehzibü't-tehzib*, V, 120, no. 238; Ebu's-Şeyh, Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Ca'fer b. Hayyân el-İsbahâni, *K. el-Emsâl fi'l-hadisî'n-nebeviyy*, Bombay 1987, s. 124, no. 83; Taberâni, Ebu'l-Kâsım Süleyman, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, Kahire 1415, VII, 84, no. 6922; Heysemî, Ebû Bekr Nûruddîn, *Mecma'u'z-zevâid ve menba'u'l-fevâid*, Beyrut 1412, III, 615, no. 5690; X, 449, no. 17869. Hacûci ve Ğumârî'nin, bu hadisin Askerî'nin (Ebû Hilâl, 395/1005) *Emsâl*'inde Câbir (r.a.)'den mervî olduğunu söylemeleri ise yanlışlıktan ibarettir. Zira iki cilt halinde yayınlanmış olan *K. Cemheratü'l-emsâl*'de (Beyrut 1988) bu hadisten bahis yoktur. Doğrusu, Ebu's-Şeyh'in *Emsâl*'i olacaktır. Krş. *Minhatü'l-vehhâb*, s. 58, no. 48; *Fethu'l-vehhâb*, I, 66, no. 43.

²⁸ *Müsnedü'ş-şihâb*, I, 100, no. 80; Taberâni, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, VI, 43, no. 5742; "Cennette cömertlik evi (beytüs-sehâ) denilen bir ev vardır" lafziyla. Hadisin devamında Taberâni, "bu hadisi Evzâ'î'den Bakıyye (b. el-Velîd, 197/813) dışında kimse rivayet etmemiştir. Cahder de Bakıyye'den rivayette tek kalmıştır/teferrüd etmiştir" der.

²⁹ İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahmân, *K. el-Mevdûât*, Medine 1966, II, 185; Sağâni, Ebu'l-Fedâil el-Hasen b. Muhammed, *ed-Dürü'l-mültekât fi tebeyyüni'l-ğalat*, Beyrut 1985, s. 19, no. 4; Fettenî, Muhammed Tâhir b. Ali el-Gücerâtî el-Hindî, *Tezkiratü'l-mevdûât*, Mısır 1343, s. 63. İbnü'l-Cevzî *Mevdûât*'ta hadis hakkında şu açıklamayı yapmıştır: "Bakıyye'nin râvisi Cahder hadis çalan, münkerler nakleden, isnadlara ziyade yapan biridir. Dârekutnî, bu hadis sahih değildir, demiştir". Onun Cahder hakkındaki ifadesi İbn Adıyy (365/976)'den alınmıştır. Krş. İbn Adıyy, *el-Kâmil fi du'afâi'r-ricâl*, I, 186-187, no. 24. Fettenî ise *Tezkira*'da şöyle der: "Ben derim ki, Muhammed b. Avf, hadisi Bakıyye'den rivayet ederek Cahder'e mütâbeatta bulunmuştur". Aclûnî'nin *Keşfü'l-hafâ*'da sıkça müracaat ettiği kaynaklardan biri olan *en-Necm* (Necmüddîn el-Ğazzî, 1061/1651), Zehebî'nin bu hadise "Münker" dediğini naklettikten sonra; "Ancak Dârekutnî bunu zayıf bir tarikten de tahrîc etmiştir, ayrıca şevâhidi de vardır" demektedir. Ğazzî, Necmüddîn Muhammed ed-Dîmeşki, *İtkânü mâ yahsün mine'l-ahbâri'd-dâirati ale'l-elsün*, Kahire 1995, s. 216-217, no. 615. Krş. Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfü'l-hafâ ve müzîlü'l-ilbâs*, Beyrut trs., II, 66, no. 1083. Aclûnî, Harâtî (*Mekârimü'l-ahlâk*) dışında, hadisi Hz. Âiše yerine Enes b. Mâlik (r.a.)'ten, Ebu's-Şeyh (*K. es-Sevâb*), Hatîb Bağdâdî (*K. el-Buhalâ*) ve Deylemî'nin (*el-Firdevs*) bir cümle ziyadesiyle rivayet ettiklerini nakleder. Ğazzî'nin bahsettiği Dârekutnî'nin "zayıf rivayeti" hakkında Zeynüddin el-İrâkî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* hadisleri üzerine kaleme aldığı tahrîcinde; "Dârekutnî onu *el-Müstecâd* adlı eserinde başka bir tarikten daha rivayet etmiştir. Ancak senedinde Muhammed b. el-Velîd el-Mukri vardır ki cidden zayıf bir râvidir" kaydını düşmüştür. Hatîb'in *K. el-Buhalâ*'sındaki Enes b. Mâlik rivayetinin senedinde ise Abdullah ed-Dineverî isimli bir râvî vardır ki, hadis uyduran, hadis çalan metrûk bir râvidir. İbn Hacer el-Askalâni, Cahder (Ahmed b. Abdurrahman) hakkında açtığı maddede, bu hadisin *sâkit* ve *vâhî* râvîlerle gelen iki tarihinin daha bulunduğunu belirttikten sonra, İbn Hibbân'ın *K. es-Sikâf*'ta Cahder'in sözkonusu hadisi için "Münker" dediğini nakleder. Bk. *Lisânü'l-mizân*, I, 210, no. 652. Fettenî'nin *Tezkira*'da bahsettiği Muhammed b. Avf'ın Cahder'e mütâbeâtı hakkında ise (ki bu

AC. Kuzey Cephesi

5. Pencere

(Sağ kanat)

الْعَيْزَةُ مِنَ الْإِيمَانِ

(9) Ebû Saîd el-Hudrî (r.a.)’den: “Gayret (kıskançlık duygusu) imandandır”.³⁰

Zayıf bir hadistir.³¹

(Sol kanat)

الْحَيَاءُ مِنَ الْإِيمَانِ

(10) Abdullah b. Ömer (r.a.)’den: “Hayâ (utanma duygusu) imandandır”.³²

6. Pencere

(Sağ kanat)

الْإِيمَانُ نِضْفَانِ نِضْفٍ شُكْرٍ وَنِضْفٍ صَبْرٍ

(11) Enes b. Mâlik (r.a.)’ten: “İman iki yarımdır; bir yarısı şükür, bir yarısı da sabırdır”.³³

Çok zayıf bir hadistir.³⁴

rivayet Ebu’ş-Şeyh’in Taberânî’ye arzedip onaylatığı, günümüze ulaşmayan beş ciltlik *Sevâbü’l-a’mâl* adlı kitabındadır değerlendirme yapılmamıştır. Özet bilgi için bk. *Minhatü’l-vehhâb*, s. 82, no. 85; *Müsnedü’ş-şihâb*, I, 100-102, dn. 117.

³⁰ *Müsnedü’ş-şihâb*, I, 123, no. 108; Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn, *Şuabü’l-îmân*, Beyrut 1410, no. 10718. Hadisin tâbiündan Hz. Ömer’in mevlâsı Zeyd b. Eslem tarikiyle “mürsel” olarak gelen bir başka rivayeti daha vardır. Bk. Abdurrezzâk, *el-Musannef*, X/409, no. 19521, (Ma’mer b. Râşid’in *el-Câmi’i*); Beyhakî, *es-Sünenü’l-Kübrâ*, Mekke 1994, X, 225, no. 20812.

³¹ *Minhatü’l-vehhâb*, s. 99, no. 113. Bu hadisin Bezzâr’ın *Müsned*’inde Ebû Saîd’den tahrir edildiğini, ancak isnaddaki Ebû Merhûm isimli râvinin Nesâî’ye göre sika, Yahyâ b. Maîn’e göre ise zayıf bir ravi olduğunu Heysemî’den öğreniyoruz. Bk. Heysemî, *Mecma’u’z-zevâid*, IV, 600, no. 7725. Ne var ki muhakkik Hamdî es-Selefi, Heysemî’nin iki farklı Ebû Merhûm’u birbirine karıştırdığını, Ğumârî’nin de Heysemî’yi taklit ederek yanlışlığı isabetle belirtir. Ğumârî, *Fethu’l-vehhâb*, I, 152, no. 107, dn. 1. İbn Ebî Hâtim ise, Abdullah b. Avn b. Er-tabân’ın amcaoğlu olan bu zatın “mechûlü’l-hâl” olduğunu babası Ebû Hâtim’den nakleder. Bk. İbn Hacer, *Lisânü’l-mîzân*, IV, 7, no. 12.

³² *Müsnedü’ş-şihâb*, I, 124, no. 109; Buhârî, *es-Sahih*, İman 14, no. 24.

³³ *Müsnedü’ş-şihâb*, I, 127, no. 112; Beyhakî, *Şu’abü’l-îmân*, VII, 123, n. 9715.

³⁴ Râvilerinden Yezid er-Rakâşî (Nesâî ve başkalarına göre) ile Utbe b. es-Seken (Dârekutnî ve hatta hadisi nakleden Beyhakî’ye göre) “metrûk”tur. (Krş. Makalemizin 24 no’lu dipnotu). *Minhatü’l-vehhâb*, s. 101, no. 116; *Müsnedü’ş-şihâb*, I, 127, dn. 159.

(Sol kanat)

المُهَاجِرُ مَنْ هَجَرَ مَا نَهَاهُ اللَّهُ عَنْهُ

(12) Abdullah b. Amr b. el-Âs (r.a.)’tan: “Hakiki muhâcir, Allah’ın yasakladığı şeyden uzak duran kimsedir”.³⁵

AD. Batı Cephesi

7. Pencere

(Sağ kanat)

أَفْضَلُ الصَّدَقَةِ اللِّسَانُ

(13) Semure b. Cüde b. el-Âs (r.a.)’den: “En faziletli sadaka, dil sadakasıdır (bir kimseyi sıkıntıdan kurtarmak için aracılık ve şefaet etmektir)”.³⁶

Zayıf bir hadistir.³⁷

(Sol kanat)

أَفْضَلُ الْحَسَنَاتِ تَكْرِمَةُ الْجُلَسَاءِ

(14) Abdullah b. Mes’ûd (r.a.)’dan: “İyiliklerin en faziletlisi, sohbet arkadaşlarına (minder verip yaygı sererek) ikramda bulunmaktır”.³⁸

Hadis çok zayıf ya da mevzûdur.³⁹

³⁵ *Müsnedü’ş-şihâb*, I, 138, no. 123; Buhârî, *es-Sahîh*, İman 3, no. 10. Kudâ’î bu hadisi, biri Fe-rebrî-Buhârî-Âdem b. Ebî İyâs tarikiyle olmak üzere Abdullah b. Amr (r.a.)’dan üç farklı vecihle tahrir etmiştir. İlkinde hadisin metni “men hecera mâ harremallâhu aleyhi” dir. Diğer ikisinde ise metin “men hecera mâ nehâllâhu anhü” şeklindedir. “Nehâllâhu” ibaresi yoktur. Pencere kanadına işlenmesi için nahhâta verilen hadis metnine “hü” zamiri ilave edilerek hatâ yapılmıştır. Abdullah b. Amr’dan gelen bir rivayette “inne efdale’l-hicreti limen hecera mâ nehâllâhu anhu” ibaresine rastlıyoruz. Abdurrezzâk, *el-Musannef*, XI, 404, no. 20852. Ali Yardım, Süleymaniye Âşir Efendi yazmasında (sağdan s. 20) “mâ nehâllâhu anhü” yazılmış olmasına rağmen, (muhtemelen *Müsnedü’ş-şihâb*’a itibar ederek) hadisi “mâ harremallâhu aleyh” şeklinde kayda geçmiştir. Bk. *Şihâb’ül-ahbâr*, s. 60, no. 123.

³⁶ *Müsnedü’ş-şihâb*, II, 243, no. 794; Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebir*, VII, 230, no. 6962.

³⁷ Senedindeki Ebû Bekr el-Hüzelî’nin zayıf bir râvî olması sebebiyle hadis zayıftır. Bk. Hey-semî, *Mecma’u’z-zevâid*, VIII, 354, no. 13727.

³⁸ *Müsnedü’ş-şihâb*, II, 246-247, no. 799.

³⁹ Kudâ’î’den önceki hiçbir muteber kaynakta bulunmayan bu hadisin senedindeki Kudâ’î’nin şeyhi Ahmed (Muhammed) b. Mansûr et-Tüsterî’nin “kezzâb” (yalancı) olması sebebiyle hadis mevzûdur. Bk. İbn Hacer, *Lisânü’l-mizân*, V, 395, no. 1281; Albânî, *Silsiletü’l-ehâdisi’d-daife ve’l-mevdûa*, VI, 358-359, no. 2834. Ayrıca Tüsterî’den sonraki Ebû Bekr el-Ehvâzî ve el-Hasen b. Ziyâd el-Kûfî’nin de kimliği bilinmemektedir. Süyûtî “zayıf” olduğunu belirtir. *Minhatü’l-vehhâb*, s. 507, no. 792. *Müsnedü’ş-şihâb*’ı tahkik eden Hamdî es-Selefi, hadisin

8. Pencere

(Sağ kanat)

الدُّعَاءُ سِلَاحُ الْمُؤْمِنِ

(15) Hz. Ali (r.a.)’den: “Duâ mü’minin silâhıdır”.⁴⁰

Zayıf bir hadistir.⁴¹

(Sol kanat)

الصَّلَاةُ نُورُ الْمُؤْمِنِ

(16) Enes b. Mâlik (r.a.)’ten: “Namaz mü’minin nûrudur”.⁴²

Zayıf bir hadistir.⁴³

isnadındaki Ebû Abdillah el-Hasen b. Ziyâd’ı Ebû Hanife’nin öğrencilerinden künyesi Ebû Ali olan el-Hasen b. Ziyâd sanarak yalancılıkla itham etmiş, ancak yanılmıştır. Bk. Muhammed Amr Abdüllatif, *Tekmilü’n-nef bi mâ lem yesbüti bihi vakfun ve lâ raf*, Mısır 1989, s. 32.

⁴⁰ *Müsnedü’ş-şihâb*, I, 116, no. 99; Ebû Ya’lâ, Ahmed b. Ali el-Mevsilî, *el-Müsned*, Dumeşk 1984, I, 344, no. 439, Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed en-Nisâbüri, *el-Müstedrek ale’s-sahihayn*, Beyrut 1990, I, 669, no. 1812.

⁴¹ Hâkim *Müstedrek*’te hadisin “sahih” olduğunu söylemişse de, isnadda ismi bulunan Ali b. Huseyn ile dedesi Hz. Ali (r.a.) arasındaki inkıtâ nedeniyle; ayrıca Ca’fer es-Sâdık’ın râvîsi Muhammed b. el-Hasen’in bazı muhaddislerce “zayıf”, bazılarınca da “yalancı ve metrûk” olarak nitelenmesi sebebiyle “son derece zayıf”tır. Hâkim, râvînin Muhammed b. el-Hasen b. et-Tell el-Esedî el-Küfî olduğunu ve Küfeliler arasında “sadûk” olarak bilindiğini iddia etmişse de, bu zatın aslında hiç itimat edilmeyen Muhammed b. el-Hasen b. Ebî Yezîd el-Hemdâni el-Küfî olduğu ortaya konmuştur. *Müsnedü’ş-şihâb*, I, 116-117, dn. 143; *Minhatü’l-vehhâb*, s. 92, no. 104; Heysemî, *Mecmau’z-zevâid*, X, 221, no. 17198; Zehebî, *Mizânü’l-i’tidâl*, III, 314, no. 7382. Hadisin Câbir b. Abdillah (r.a.)’tan mervî bir tariki daha vardır. Ebû Ya’lâ, *el-Müsned*, III, 346, no. 1812. Fakat râvîlerinden Muhammed b. Ebî Humejd’in “zayıf” olması nedeniyle bu hadis de zayıftır. Bk. *Mecmau’z-zevâid*, X, 221, no. 17199.

⁴² *Müsnedü’ş-şihâb*, I, 117, no. 100; İbn Mâce, *es-Sünen*, II, 1408, no. 4210; Ebû Ya’lâ, *el-Müsned*, VI, 330, no. 3655-3656.

⁴³ Ebû’z-zinâd’ın râvîsi İsâ b. Ebî İsâ Meysera el-Medenî el-Hannât (151/768)’in Ahmed b. Hanbel’e göre “zayıf”, Nesâî’ye göre “metrûk” bir râvî olması sebebiyle hadis zayıftır. Zehebî, *Mizânü’l-i’tidâl*, III,320, no. 6596.

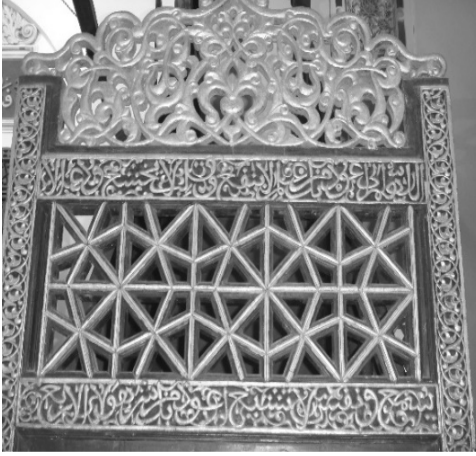
8. ve son pencerenin dışından caminin iç görüntüsü

B. Minber

Selçuklu ve Beylikler devri camilerinin sanat değerlerini artıran unsurlar arasında ahşap işçiliğinin nâdide örneklerinin sunulduğu *minberler* ilk sırayı alır. Aydınoğlu Mehmed Bey (Birgi Ulu) Câmii'nin minberi, caminin inşa tarihinden on yıl sonra 722/1322 yılında yapılmıştır.⁴⁴ Batı yüzündeki Şerefe altında bulunan üç satırlık kitâbenin son satırında minberi (ve muhtemelen pencereleri) yapan ustanın adı yazılıdır. Muzafferüddin b. Abdülvâhid b. Süleyman'ın yaklaşık üç bin parçadan *kündekarî* tekniği ile meydana getirdiği ceviz minber, bütün ahşap tekniklerini ihtiva etmesi, külahının orijinalitesi, desen zenginliği, ince ve temiz işçiliği ile Selçuklu geleneğini devam ettiren Beylikler döneminin en önemli ahşap eserlerinden biri olarak sanat tarihimizdeki hak ettiği yeri almış bulunmaktadır.⁴⁵

⁴⁴ Bunu tarihi minber korkuluğunun üzerindeki bordürün üzerine oyulmuş inşa kitâbesinden anlıyoruz: “Fî seneti'sneyn ve işrîn ve seb'î mietin”.

⁴⁵ Tezyinat bakımından çok zengin olan minberin kündekarî tekniğiyle yapılmış yan aynalıklarındaki panolar, merkezleri birbirini dik kesen ve teğet olan daireler üzerinde sekizgen yıldızlarla, bunların etrafındaki beşgen yıldızlar ve altıgen parçalardan meydana gelir. Şerefe altı ise, merkezinde ongen yıldızların olduğu geometrik desen çizgilerinin keşiştiği alanlar içinde kalan yıldız, altıgen ve sekizgenler üzerinde değişik rumî tezyinatı ihtiva ederler. Yuvarlak derin oyma tekniği ile her biri en ince noktalarına kadar işlenmiş olan bu rumilerin sayısı diğer Anadolu minberlerinden daha fazladır. Bordürler yedi ayrı desende yaklaşık 65 m. uzunluğunda lotus, yaprak, kıvrık dal motiflerini ihtiva eder. Minber, klasik minberlerde olduğu gibi (eşik ve taht zemini hariç) dokuz basamaklıdır. Basamakların derinlikleri 30-35, yükseklikleri 35-40 cm. arasındadır. Dokuzuncu basamak, yani şerefe zeminine çıkan basamağın yüksekliği 60 cm.'dir. Minber çivi, tutkal kullanılmadan, yivli çıtalar yardımıyla birçok parçanın bir araya getirilmesiyle meydana getirilen, pahalı ve çok emek isteyen kündekarî (çatma, geçme) tekniği ile yapılmıştır. Ayrıca oyma tekniği olarak ahşap sanatında kullanılan düz satırlı derin oyma, yuvarlak satırlı derin oyma, çift katlı kabartma oyma ve şebekeli oyma tekniklerinin hemen hepsi bu eser üzerinde uygulanmıştır. Bk. Ali Haydar Bayat, *Birgi*

BA. Minber Kapısı⁴⁶

(Şebeke üstü ve altı)

اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عِلْمٍ لَا يَنْفَعُ وَقَلْبٍ لَا يَخْشَعُ وَدُعَاءٍ لَا / يُسْمَعُ وَنَفْسٍ لَا تَسْبِغُ
أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ هَؤُلَاءِ الْأَرْبَعِ

(17) Enes b. Mâlik (r.a.)’ten: “Allah’ım! Fayda vermeyen (amel edilmeyen) ilimden, korkmayan kalpten, icabet edilmeyen duadan ve doymak bilmeyen nefisten sana sığınırım. Bu dört şeyin şerrinden sana sığınırım Allah’ım!”⁴⁷

(Sağ kanat)

أَحَبُّ الْبِقَاعِ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى الْمَسَاجِدُ

(18) Abdullah b. Abbâs (r.a.)’tan: “Allah katında mekânların en hayırlısı

Ulu Câmii Minberi (722/1322), Vakıflar Dergisi, Sayı: 22, Ankara 1991, s.135-137. Link: <http://acikerisim.fsm.edu.tr:8080/xmlui/handle/11352/376>.

⁴⁶ Minber kapısının iki kanadı 1993 yılında çalınarak yurt dışına çıkarılır. Ödemiş müze müdürünün hırsızlığı bildirmesi üzerine *Interpol* devreye girer. 1995 yılında İngiliz Emniyeti *Scotland Yard*’dan bir görevli, Türkiye’deki arkadaşı gazeteci Özgen Acar’ı arayarak çalınan kapının Londra’daki *Christie’s* müzayede evinde satışa çıkarıldığını haber verir. Özgen Acar gazetesinde bu konuda yayına başlar. Müzayede evi ile temasa geçer. Israrlı çabaları sonucunda 1995 yılı sonunda kapının Türkiye’ye iadesini sağlar. Bk. <http://www.odemis-birgi.com/birgide-calinan-o-kapi-nasil-bulundu>

⁴⁷ *Müsnedü’ş-şihâb*, II, 332, no. 895; Nesâî, *es-Sünen*, VIII, 263, no. 5470; Tirmizî, *es-Sünen*, V, 519, no. 3482.

mescidlerdir”.⁴⁸

(Sol kanat)

مَا مِنْ عَمَلٍ أَفْضَلَ مِنْ إِشْبَاعِ كَبِدٍ جَائِعٍ

(19) Enes b. Mâlik (r.a.)’ten: “(İnsan olsun hayvan olsun) Aç bir ciğer sahibini doyurmaktan daha üstün bir amel yoktur”.⁴⁹

Çok zayıf ya da mevzû bir hadistir.⁵⁰

BB. Batı yüzü

(Şerefe üstü)

إِنَّ الْحَسَدَ لَيَأْكُلُ الْحَسَنَاتِ كَمَا تَأْكُلُ النَّارُ الْحَطَبَ

(20) Abdullah b. Ömer (r.a.)’den: “Haset, ateşin odunu yediği gibi bütün

⁴⁸ *Müsnedü’ş-şihâb*, II, 253, no. 810. Hadis-i şerif bu cümle kalıbıyla ve İbn Abbâs (r.a.)’tan naklen ana kaynakların hiçbirinde yer almamaktadır. “Ehabbu’l-bilâdi...” ifadesiyle Ebû Hureyre (r.a.)’den naklen Müslim, İbn Hıbbân ve İbn Huzeyme’nin *Sâhih*’leri gibi güvenilir kaynaklarda tahrir edilmiştir. Müslim, *es-Sahih*, Mesâcid 52, no. 288 (671). Ayrıca “Hayru’l-bikâ’il-mesâcid” lafızıyla İbn Ömer (r.a.)’den mervîdir. Bk. İbn Hıbbân, *es-Sahih*, IV/476, no. 1599. Hadisin bulunduğu diğer tarihi camiler için bk. Tath, *Mimarî Hadisleri*, s. 195-196.

⁴⁹ *Müsnedü’ş-şihâb*, II, 250, no. 805; Beyhakî, *Şuabü’l-îmân*, III, 217, no. 3367.

⁵⁰ Sağâni tarafından mevzûat arasında sayılmıştır. Bk. *ed-Dürri’l-mültekat*, s. 36, no. 53. Sene-dindeki Hişâm b. Hassân mescidinin müezzini Basra’lı Zerbiyy b. Abdillâh adlı râvî hakkında İbn Hıbbân; “Rivayetinin azlığına rağmen münkeru’l-hadis biridir. Enes’ten aslı olmayan şeyler rivâyet eder. Onunla ihticâc etmek caiz değildir” demektedir. İbn Hıbbân, *K. el-Mecrûhin*, I, 349, no. 371/379. Tirmizî de “münkerleri olduğunu” söylemektedir. Zehebî, *Mizânü’l-i’tidâl*, II, 69, no. 2852. Ğumârî hadisin şevâhidi olduğunu söylemişse de, muhakkik Hamdî es-Selefi bu iddia üzerine herhangi bir not düşmemiştir. Bk. Ğumârî, *Fethu’l-vehhâb*, II, 308, no. 791. Ğumârî’nin sözlerine benzeyen bir ifadeye Fettenî (986/1578)’de rastlıyoruz. Sağâni’nin hadîse mevzû dediğini kaydettikten sonra Süyûtî’nin *el-Veciz* adlı eserinden şu cümleyi nakletmektedir: “Ben derim ki; Hadisin Hasen olduğuna hükmedilmeyi sağlayacak birçok şâhidi vardır”. Bk. Fettenî, *Tezkiratü’l-mevdûât*, s. 67. Süyûtî’den sonra İbn Arrâk da (963/1556) şöyle demektedir: “Derim ki; Münzirî bu hadisi *Terğîb*’de rivayet etmiş ama tad’if etmemiştir. Vallâhu a’lem. Hadisin Hasen olduğuna hükmedilmeyi sağlayacak birçok şâhidi vardır. Bunlardan biri, Beyhakî’nin *Şuab*’da Câbir (r.a.)’den tahrir ettiği ‘Aç bir müslümanı doyurmak, mağfireti gerektiren şeylerdendir’ hadisidir”. İbn Arrâk, Ebu’l-Hasen Ali b. Muhammed el-Kinânî, *Tenzihü’ş-şerî’ati’l-merfû’a ani’l-ehâdisi’ş-şeni’ati’l-mevdû’a*, Beyrut 1981, II, 137, no. 32. Ancak delil olarak gösterilen şâhid, konumuz olan hadisin anlamını tam olarak karşılamamaktadır. Bk. Hâkim, *el-Müstedrek*, II, 570, no. 3935; Beyhakî, *Şu’abü’l-îmân*, III, 217, no. 3366. Hadisi sonraki mevzûat musanniflerinden de “uydurma hadisler” arasında zikredenler vardır. Bk. Şevkânî, Muhammed b. Ali, *el-Fevâidü’l-mecmû’a fi’l-ehâdisi’l-mevdû’a*, Beyrut 1407, s. 75, no. 32.

iyilikleri yer bitirir”⁵¹

Zayıf bir hadistir.⁵²

(Şerefe altı ilk satır)

إِنَّ أَكْثَرَ مَا يُدْخِلُ النَّاسَ الْجَنَّةَ تَقْوَى اللَّهِ وَحُسْنُ الْخُلُقِ

(21) Ebû Hureyre (r.a.)’den: “İnsanları cennete sokan şeylerin başında Allah korkusu ve güzel ahlâk gelir”⁵³

(Şerefe altı ikinci satır)⁵⁴

مَنْ أَخْلَصَ لِلَّهِ أَزْبَعِينَ صَبَاحًا ظَهَرَتْ يَنَابِيعُ الْحِكْمَةِ مِنْ قَلْبِهِ عَلَى لِسَانِهِ

(22) Abdullah b. Abbâs (r.a.)’tan: “Kim kırk gün Allah için ihlâsla sabah-larsa (sabah namazını cemâatle kılarsa), hikmet pınarları kalbinden diline taşar”⁵⁵

Zayıf bir hadistir.⁵⁶

⁵¹ *Müsnedü’ş-şihâb*, II, 136, no. 674; Ebû Dâvûd, *es-Sünen*, II, 693, no. 4903 (Ebû Hureyre’den).

⁵² *Minhatü’l-vehhâb*, s. 440, no. 672. Zehebî, Kudâ’î’nin isnadında bulunan Ömer b. Muhammed b. Hafsa el-Hatîb’den söz ederken, “bu hadis bu isnadla bâtildir” der. İbn Hacer de onun bu sözünü aynen naklederek onaylar. Bk. *Mizânü’l-i’tidâl*, III, 222, no. 6211; *Lisânü’l-mizân*, IV, 329, no. 932. Bir önceki dipnotta verilen Ebû Hureyre tarîki ise daha sağlam olmakla birlikte, râvîlerinden İbrahim’in dedesi tanınmadığı için zayıftır. Buhârî, İbrahim b. Ebî Esîd’in tercemesinde bu hadisi tahrîc etmiş ve ardından “sahih değildir” demiştir. Bk. Buhârî, *et-Târihu’l-kebîr*, Beyrut trs., I, 272, no. 876; Albânî, *Silsiletü’l-ehâdisi’l-da’îfe*, IV, 375, no. 1901-1902. Hadis, Süyûtî’nin değerlendirmesine istinâden Bekir Tatlı tarafından “Hasen” kabul edilmiştir. Bk. *Mimarî Hadisleri*, s. 380.

⁵³ *Müsnedü’ş-şihâb*, II, 137, no. 675; Tayâlîsî, Süleymân b. Dâvûd el-Fârisî, Beyrut trs., *el-Müsned*, s. 324, no. 2474; Buhârî, *el-Edebü’l-Müfred*, Beyrut 1989, s. 108, 110, no. 289, 294; Tirmizî, *es-Sünen*, IV, 363, no. 2004. İsnaddaki Abdullah b. İdrîs b. Yezîd b. Abdîrrahmân el-Evdî için İbn Hıbbân; “Kûfe’nin sika ve mütkinlerinden olduğu” bilgisini özellikle vermiştir. Bk. *es-Sahîh*, II, 224, no. 476. Tirmizî de aynı isim üzerine vurgu yaparak hadisin Sahîh olduğunu belirtir. Bu yüzden Muhammed Nâsiruddîn Albânî’nin hadis için “Hasen” demiş olmasına itibar edilmemesi gerektiği kanaatindeyiz.

⁵⁴ Şerefe altındaki üçüncü satıra ise aḥşap ustasının adı naht edilmiştir: “Amel-i Muzafferuddin b. Abdilvâhid b. Süleymân el-Uranî”. İlk kelime Prof. Dr. Ali Haydar Bayat tarafından “Amele” şeklinde yanlış harekelenmiştir. (*Birgi Ulu Camii Minberi*, s. 136). Bu bir Arapça fiil olsaydı, ya “Amilehü” veya “Amile aleyhi” yazılması gerekirdi. Mevcut durumda, ya Arapça isim cümlesi olarak “Amelü” veya Türkçe “Amel-i” şeklinde okumamız uygun düşmektedir.

⁵⁵ *Müsnedü’ş-şihâb*, I, 285, no. 325; Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh el-İsbehânî, *Hilyetü’l-evliyâ*, Beyrut 1405, V, 189; X, 70; Hennâd, b. es-Seriyy el-Kûfî, *K. ez-Zühd*, Kuveyt 1985, II, 357, no. 678.

⁵⁶ *Minhatü’l-vehhâb*, s. 231, no. 330. Mekhûl’den mürsel olarak tahrîc edildiği için zayıftır. *Müsnedü’ş-şihâb*’in muhakkiki Hamdî es-Selefi, hadisî Sağânî’nin *ed-Dürrü’l-mültekâ’*’ında no. 26’da geçtiğini söylemiş, ancak yanlışmıştır. Zira Sağânî’nin kitabında bu rivayet yoktur. Keza,

BC. Doğu yüzü

(Şerefe üstü)

إِنَّ رَبِّي أَمْرَنِي أَنْ يَكُونَ نُطْقِي ذِكْرًا وَصَمْتِي فِكْرًا وَنَظْرِي عِزَّةً

(23) İbn Âişe'nin babası Muhammed b. Hafs el-Kuraşî'den: "Rabbim bana; sözümün zikir, susmamın fikir, bakışımın ibret için olmasını emretti".⁵⁷

Çok zayıf bir hadistir.⁵⁸

(Şerefe altı ilk satır)

مَنْ يَشْتَه كَرَامَةَ الْآخِرَةِ يَدْعُ زِينَةَ الدُّنْيَا

(24) Hasan-ı Basrî'den: "Âhiret ikrâmını arzulayan, dünya zînetinden vazgeçer".⁵⁹

Zayıf bir hadistir.⁶⁰

(Şerefe altı üçüncü satır)⁶¹

مَنْ طَلَبَ الدُّنْيَا بِعَمَلٍ الْآخِرَةَ فَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ

(25) Übeyy b. Ka'b (r.a.)'dan: "Âhiret ameliyle dünyayı elde etmek isteyen, âhirette hiçbir nasîbi yoktur".⁶²

senedinde yalancılıkla ithâm edilen herhangi bir râvi bulunmamasına rağmen, İbnü'l-Cevzî bu rivâyetin mevzû olduğunu söylemekle hatâ etmiştir. *K. el-Mevdûât*, III, 144. Münzirî; "sahih ya da hasen bir isnâdına rastlamadım. İbn Adiy'in *el-Kâmil*'i gibi Duafâ kitaplarında zikredilmektedir" der. Münzirî, Ebû Muhammed Abdülâzîm, *et-Terğîb ve't-terhîb mine'l-hadîsi's-şerîf*, Beyrut 1417, I, 24, no. 13.

⁵⁷ *Müsnedü's-şihâb*, II, 189, no. 732. Bekir Tatlı'nın çalışmasında, hadisin son iki kelimesi parantez içine (*ve nazari 'ibraten*) ve yanına bir soru işareti konmak suretiyle tereddütlü olarak; ondan önce de "*ve aynî nazaran*" ibaresi yazılmak suretiyle hatâli olarak kayda geçilmiştir. Bk. *Mimarî Hadisleri*, s. 330.

⁵⁸ *Minhatü'l-vehhâb*, s. 472, no. 731. İbn Âişe'nin babası ile Hz. Peygamber (s.a.v.) arasında peşpeşe iki râvi düşmüş olduğu için hadis "Mu'dal"dır. Ayrıca İbn Âişe'nin râvisi Muhammed b. Zekeriyâ el-Ğalâbî el-Basrî de zayıf bir râvidir. Hatta Dârekutnî onun hakkında "hadis uydurur" demiştir. Bk. Zehebi, *Mizânü'l-i'tidâl*, III, 550, no. 7537.

⁵⁹ *Müsnedü's-şihâb*, I, 251, no. 290; Abdullah b. el-Mübârek, *K. ez-Zühd*, s. 107, no. 317; Ebû Nu'aym, *Hilyetü'l-evliyâ*, VIII, 185-186.

⁶⁰ *Minhatü'l-vehhâb*, s. 209, no. 293. el-Hasen el-Basrî'nin aradaki sahabenin ismini zikretmeden doğrudan Hz. Peygamber (s.a.v.)'den naklettiği "Mürsel" bir hadistir.

⁶¹ Minber şerefesinin altındaki ikinci satırda ise "Emera bi ibdâ'i hâze'l-minberi'l-bed'i el-emîru'l-âlimü'l-âdilü Muhammedü'bnü Aydın azze nasruhü" (Bu emsalsiz güzellikteki minberin yapılmasını âlim ve âdil yönetici -zaferi dâim olsun- Aydınoglu Mehmed emretti) yazmaktadır.

⁶² *Müsnedü's-şihâb*, I, 293-294, no. 333. Kudâ'î bu hadisi "men talebe amele'd-dünyâ.." lafzıyla Abdurrahman b. Ömer et-Tüçibî vasıtasıyla İbnü'l-A'râbî (340/951)'nin zühd ve zâhidlere

C. Kapılar

Birgi Ulu Camii'nin orijinal kapılarının nerede olduğu konusu uzun yıllar araştırmacılara kapalı kalmıştır.⁶³ Ancak 2002 yılında Doğu ve Kuzey girişlerine ait ahşap kapıların, caminin güney doğu köşesine bakan “İmam-ı Birgivi (Atâullah Efendi) Medresesi”nde⁶⁴ bulunduğu fark edilerek geri getirilmiş, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 2005'te gerçekleştirilen restorasyon sonrasında her iki kapı, Kuzey girişinde sağdaki müezzin mahfilinin arkasında yer alan altıncı pencerenin iki yanına sekizer kelepçe ile asılarak koruma altına alınmıştır.⁶⁵

dair rivâyetleri tahrîc ettiği kitabından almıştır. Bk. İbnü'l- A'râbî, Ebû Saîd Ahmed b. Muhammed el-Basrî, *ez-Zühd ve sıfatü'z-zâhidîn*, Kahire 1998, s. 98-99. İbnü'l-A'râbî bu lafızla üç, benzer lafızla dört adet olmak üzere, Übeyy b. Ka'b (r.a.)'dan kendisine ulaşan rivâyetlere ait yedi isnâdı zikretmektedir. İbnü'l-A'râbî'ye ulaşan ikinci metin (... Men amile minhüm amele'l-âhirati li'd-dünyâ lem yekün lehü fi'l-âhirati nasib), kendisinden önceki ve sonraki muteber kaynaklarda da mevcuttur ve sahihtir. Bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, V/134. Hâkim, *el-Müstedrek*, IV, 354, no. 7895; Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, X, 290. Hadis, Bekir Tatlı tarafından “zayıf” olarak değerlendirilmiştir. Bk. *Mimarî Hadisleri*, s. 375. Birgi Ulu Camii minberinde, “amele'd-dünyâ” ibaresindeki “amel” kelimesi hazfedilmiştir. Bunun, o devirde elde mevcut *Şihâb* nüshasından kaynaklanmış olması kuvvetle muhtemeldir. Zira Ya'kût el-Musta'sımî yazmasında da bu kelime yoktur. Bk. Ali Yardım, *Şihâbü'l-ahbâr*, sağdan s. 52.

⁶³ Bayat, *Birgi Ulu Camii Pencere Kapakları*, s. 238. “Minber ve pencere kanatlarına gösterilen özen dikkatle alınırsa, caminin önemli bir ünitesi olan ahşap kapılarının da en aşağı minber derecesinde ihtişamlı yapıldığını tahmin etmekteyiz. Ne yazık ki kapı kanatlarının akıbeti hakkında bir malûmata sahip değiliz. Belki çevredeki veya İstanbul'daki müzelerin birinde teşhirden veya depolarında geldiği yer bilinmeyen eserler arasında olabilir. Birgi halkı arasındaki rivayete göre kapı kanatları sökülüp Topkapı Sarayı'na götürülmüştür”.

⁶⁴ II. Selim'in (1566-1574) şehzadeliği devrinde hocalığını yapan Atâullah Ahmed Efendi (ö. 1572)'nin inşa ettirdiği ve yedi hücreden oluşan bu medresede, kendisinin ricası üzerine Mehmed Efendi tarafından 1563-1573 yılları arasında dersler vermiştir. Bk. <http://www.odemisbirgi.com/konaklar-2/birgi-tarihcesi>. Medrese binası 11-12 yıl süreyle “Birgi Geleneksel El Sanatları Tanıtım Merkezi” adı altında, sanat değeri olmayan işporta malı eşya satıcılarının hizmetine verildikten sonra, 2016 yılı başında boşaltılmıştır.

⁶⁵ Kapıların bulunış hikayesini kendisinden dinlediğimiz İmam İrfan Yaşar'ın (göreve başlama tarihi: 2000) aktardığına göre, 2002 yılında medreseden getirilen kapılardan Doğu girişine ait olan kanatlar bir süreliğine yerine takılmış, restorasyon sırasında tekrar çıkarılarak müezzinliğe bakan duvarda teşhire konmuştur. Kapılarda, minber ve pencerelerdeki sanat değeri yüksek ihtişamlı işçilikle mütenasip olmayan son derece sade bir işçiliğin bulunduğu gözden kaçmamaktadır. Ayrıca celî sülüs istifler arasında da ciddi farklar bulunmaktadır. Kapı kanatları ile pencere kanatlarına nakşedilmiş yazılardaki, sadece “lâm-elif” ve “vâv” harfleri ile “lafza-i celâl” arasında mukayese yapılması halinde, araya yüzyılları bulan bir zaman diliminin girdiği gerçeği ortaya çıkacaktır. Bunların, caminin yapıyla aynı tarihten kalmış orijinal kapılar değil de 1800'lü yıllarda takılmış yeni kapılar olup olmadığı, eski kapıların başına

Kuzey kapısı kanatlarına kelime-i tevhîd işlenmiş iken, Doğu kapısının üst kısmında aşağıdaki hadis-i şerif yer alır:

إِذَا نُودِيَ بِالضَّلَاةِ فَتَحَتْ / أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَاشْتَجِبَ الدُّعَاءُ

(26) Enes b. Mâlik (r.a.)’ten: “Namaz için ezan okunduğunda semânın kapıları açılır ve duâya icâbet olunur”.⁶⁶

Kudâî’nin *Şihâbü’l-ahbâr*’ında bulunmayan bu hadis, bütün rivâyet tarîkleri bir arada değerlendirildiğinde “sahîh^{un} liğayrihi” mertebesinde makbul bir hadistir.⁶⁷

IV. Sonuç

Beylikler döneminin önemli mîmârî eserlerinden biri olan Aydınoğlu Mehmet Bey (Birgi Ulu) Camii’nin hadislerini *Hadis Usûlü* kriterleri bakımından

ne geldiği, uzmanların değerlendirmesine muhtaç bir konudur.

⁶⁶ Tayâlisi, *el-Müsned*, s. 282, no. 2106; Ebû Ya’lâ, *el-Müsned*, VII, 119, no. 4072; Taberânî, *el-Mu’cemu’l-’evsat*, IX, 83, no. 9195; Taberânî, *K. ed-Duâ’*, Beyrut 1413, s. 167, no. 488.

⁶⁷ Tayâlisi’nin Müsned’indeki rivâyeti Enes b. Mâlik (r.a.)’ten nakleden Yezîd er-Rakâşi, daha önce de temas ettiğimiz üzere (dn. 24, 34) muhaddislerin çoğunluğu nezdinde zayıf bir râvîdir. Bk. Heysemî, *Mecma’u’z-zevâid*, I, 298, no. 407. Taberânî’nin *Evsat*’taki senedinde adı geçen Zem’a b. Sâlih de zayıf bir râvîdir. Bk. Heysemî, *Mecmau’z-zevâid*, II/96, no. 1886. Ebû Ya’lâ’nın isnâdındaki Sehl b. Ziyâd ise, hakkında konuşulmuş olsa bile terkedilmemiş bir râvîdir. Ebû Hâtim kendisini tevsîk etmiştir. Zehebî, *Mizânü’l-i’tidâl*, II, 238, no. 3577. Hadisin, farklı sıhhat derecelerindeki rivâyetlerin bir araya gelmesiyle “sahihlik” derecesine yükseldiğini söylememiz mümkündür. Albânî, *Silsiletü’l-ehâdisi’s-sahîha*, Riyad 1995, III, 402, no. 1413.

değerlendirmeye çalıştığımız bu yazıda, Caminin sonradan bulunan Doğu kapısı üzerindeki sahîh hadis metnini istisnâ edersek, ahşap pencereleri ve minberi üzerine bundan 700 yıl önce naht/nakş edilmiş olan toplam 25 hadisten 9'unun *Sahîh*, 2'sinin *Hasen*, 9'unun *Zayıf*, 5'inin ise (mânâsı güzel ve hikmetli, muhtevası ma'kul ve ibretli de olsa) Hz. Peygamber (s.a.v.)'e nisbeti bakımından *Çok zayıf* veya *Mevzû (uydurma)* olduğu ortaya çıkmış bulunmaktadır. Bir beyliğin başkentine câmi-i kebir'lik eden muhalled bir eserde, "*Kâle'n-nebiyyü sallallâhu aleyhi ve sellem*" diye başlayan her beş hadisten birinin *Peygamber adına uydurulmuş söz* olmasında ne câminin bânîsinin, ne yazıların hattatının, ne de neccâr, nakkâş ya da nahhâtın kabahati vardır. Bu duruma bir sorumlu arayacak olursak, kısa hadis metinlerini bünyesinde toplayan bir kitapla (*Şihâb*) ve onun, seçim işinde yeteri kadar titiz davranmayan musannifi (*Kudâ'î*) ile karşılaşmamız kaçınılmazdır.

Şihâbü'l-ahbâr'ın milâdî 1000'in ilk elli yılında Mısır'da doğup bütün İslâm diyarına hızla yayılmasında, şifâhî kültürle beslenmiş halk tabakaları arasında revaç bulmasında; kısa hadis metinlerinden senedler çıkarılarak derlenmiş ve kolay taşınabilir hale getirilmiş olmasının payı büyüktür. Hiç şüphesiz, medeniyeti imar eden yapıların dış yüzüne ve bu yapıların iç tezyînâtını sağlayan hüsn-i hat levhalarına yazılabilecek boyutta birer cümlelik metinlerden oluşması, esere imtiyaz kazandıran özelliklerdendir. Bir bakışta okunabilir olmak, kolay ezberlenebilir olmak; netice itibariyle *kolay uygulanabilir* olmayı da sağlayabilir. Anadolu coğrafyasında, Selçuklular ve Beylikler devrinin kamuya hitâbeden bütün binalarında *Şihâb*'ın bir tezyîn ve tezhîb kaynağı olarak kullanılması neticesinde, muhteva planlamasına özen gösterilerek derlenmiş kısa hadislerin verdiği derin ve özlü mesajların millî bir hâfızaya dönüştürerek sosyal kültürü doğrudan etkilediği bir gerçektir.

Bununla birlikte, 1500 adet senedli rivâyetten elde edilen 911 hadis metni içerisinde kırk civarında mevzû rivâyetin bulunması, azımsanacak bir oran değildir. Dârekutnî (385/995) gibi hadis hâfızı münekkîd bir muhaddisin değerli öğrencilerinin yaşadığı kuşağa⁶⁸ yetişen Kudâ'î (454/1062)'nin, söz konusu hadis koleksiyonunu oluştururken çok daha hassas davranması; eserini halka arz etmeden önce alanın uzmanlarına kontrol ettirmesi beklenirdi. Bu tedkîk ve nakd işlemleri zamanında yapılmamasına rağmen kitabın İslâm âleminde kısa

⁶⁸ *Kütüb-i sitte* musannifleri olan "altı imam"dan sonraki "yedi hâfız" devrinin simaları arasında Mısır'lı Ebû Muhammed Abdülğani b. Sa'îd el-Ezdi (409/1018)'yi özellikle anmamız gerekiyor. Konuyla ilgili olarak bk. Ayşe Esra Şahyar, *Hadis Tarihindeki Anlamı ve Kullanımı Bakımından Yedi Hâfız Kavramı ve Dönemi, Hadis Tetkikleri Dergisi*, cilt: XI, sayı: 1, yıl: 2013, ss. 27-51.

sürede şöhret bularak diyar diyar dolaşması, yapı ustaları, taş, mermer ve ahşap sanatkârları ile hattatlar arasında elden elde gezmesi, yüzyıllar boyu ziyaret edilecek mekânların en göze çarpan bölümlerinde Allah Resûlü'nün mübarek ağızlarından asla çıkmamış cümlelerin hiç silinmeyecek şekilde *hadismiştir gibi* endâm-ı arz etmesine sebep olmuştur.

Bu duygularla harekete geçtiğine inandığımız müteahhir hadis ulemâsı, *Şihâb*'ın meşhur ve mütedâvel oluşuna bakarak, bir yandan üzerine şerh yazmayı hadis ve sünnete yapılmış bir hizmet telakkî etmişler; diğer yandan içindeki uydurma hadislerin tespit edilerek kullanım dışı bırakılması yönünde çaba sarf etmişlerdir.

İkinci grup müellefâtın başında Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. el-Cevzî (597/1201)'nin günümüze kadar ulaşmayan *Beyânü'l-hatai ve's-savâb an ehâdisi's-şihâb* adlı 14 cüz'den oluşan kitabı gelmektedir.⁶⁹ Sonraki asırda Hindli muhaddis, fakih ve dil âlimi Sağânî (650/1252), *ed-Dürri'l-mültekat fi tebeyyüni'l-ğalat* adlı eserinde, *Şihâb*'da geçen 56 hadis metnini herhangi bir izah ve isnad analizi yapmaksızın “Kudâ'î'nin *Şihâb*'ındaki Mevzûât” başlığı altında sıralamış; ardından, Ebu'l-Abbâs el-Uklîşî (550/1155)'nin *en-Nücem min kelâmi seyyidi'l-arabi ve'l-acem* adlı *Şihâb zeyli*'ndeki 14 hadis metnine yer vermiştir. Bir buçuk asır sonra Hâfız Zeynüddîn Ebu'l-Fadl el-İrâkî (806/1403), Sağânî'ye itiraz sadedinde kaleme aldığı *Risâle*'sinde 56 rivâyetten 13'ünün uydurma olmadığını savunmuştur.⁷⁰ Bunlardan başka, İdrîs b. Muhammed el-İrâkî el-Hasenî (1183/1769), Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî (1345/1927) ve Abdülhayy b. Abdilkebir el-Kettânî (1382/1962)'nin *Şihâb* üzerine şerh ve tahrîc mahiyetinde çalışmaları bulunmaktadır.⁷¹ Makalemize konu

⁶⁹ İbn Receb, Abdurrahmân b. Ahmed el-Hanbelî, *ez-Zeyl alâ tabakâti'l-Hanâbile*, Riyad 2005, II, 495, no. 227.

⁷⁰ İrâkî'nin *Risâle*'si, Hamdî Abdülmecîd es-Selefi tarafından tahkik edilerek *Müsnedü's-şihâb*'ın sonuna eklenmiştir. Bk. II, 349-368.

⁷¹ *Şihâb* üzerine yapılan çalışmaların bir listesi için bk. *Minhatü'l-vehhâb*, s. 3-6. Bu vesileyle, Kutbuddîn er-Râvendî (573/1177) başta olmak üzere birkaç Şii âlimin *Şihâb*'a şerh yazdığını ve hadislerinin *Bihâru'l-envâr* gibi pek çok Şii kaynakta kullanıldığını, Muhammed b. Selâme el-Kudâ'î'nin Şii çevrelerce “teşeyyu' sahibi bir Şâfiî” olarak kabul edildiğini belirtelim. Bk. <http://www.ghadeer.org/Book/451/71367>. Kudâ'î hadislerinin tenkidini ihtiva eden ve 1985'ten beri tedâvülde bulunan Sağânî'nin *Mevzûât*'ı, İrâkî'nin *Risâle*'si ve Ğumârî'nin *Fethu'l-vehhâb*'ından merhum Ali Yardım'ın (v. 2006) *Şihâb'ül-Ahbâr Tercümesi*'nde tek kelimeyle söz edilmemesi şâyân-ı dikkat bir husustur. Oysa *Mevzû* hadisi; “Peygamber otoritesinin istismârı teşebbüsünün bir ürünü” olarak gören ve isnâd sisteminin bu istismâra karşı tedbir maksadıyla kullanıldığını ifade eden Yardım'ın (*Hadîs I-II*, İst. 2012, I, 51; II, 178), birkaç cümleyle de olsa *Şihâb* hadislerinin sıhhat durumuna değinmesi yerinde bir yaklaşım

olan hadislerin tahkik ve tenkidini için sıkça başvurduğumuz Hacûci'nin *Min-hatü'l-vehhâb*'i ile Ğumârî'nin *Fethu'l-vehhâb*'ını da listeye eklemeliyiz.

Birgi Ulu Camii hadisleri ve bu hadislerin sıhhatine dair tespitleri içeren *değerlendirme* yazımızın, hem üzerinde yaşadığımız toprakların tarihî, kültürel ve mimârî varlığına; hem de kültür, sanat, edebiyat ve vaaz çevrelerinin ilgisine mazhar olmuş bir eserin ilmî kimliğinin tahliline hizmet etmesi en büyük arzumuzdur.

“Birgi Ulu Camii Hadisleri Üzerine Bir Değerlendirme”

Özet: Hz. Peygamber'in Sünneti'nin yazılı vesikaları demek olan Hadisler, İslâm kültür tarihinde yalnızca inanç, hukuk, siyaset ve ahlâk alanında değil, edebiyat, sanat ve estetikte de etkili olmuştur. Mimari eserler üzerine hadis metinlerinden seçilerek işlenen kitâbeler, İslâm medeniyetinin kurucu unsurlarından birinin Sünnet-i Nebî olduğuna işaret eder. 1310'da Aydınogulları'nın başkenti olan Birgi'de, beyliğin kurucusu Mehmet beyin inşa ettirdiği Ulu Cami (712/1312), ahşap pencere kanatlarına ve minbere oyularak işlenmiş yirmi beş hadis-i şerifi ihtiva etmektedir. Kudâ'i'nin *Şihâbü'l-ahbâr* adlı eserinden seçilmiş olan bu metinler, sosyal hayatı şekillendiren nebevî nasihatlerden oluşmaktadır. Bu makalede, Beylikler döneminden günümüze 700 yıl boyunca ayakta kalan Birgi Ulu Camii'ndeki hadis metinlerinin ana kaynaklardaki yerleri tespit edilmiş, ayrıca her bir rivâyetin sened tahlili ve tenkidi yapılarak sahih olmayan hadislerin za'f durumu delilleriyle ortaya konmuştur.

Atıf: Ahmet Tahir DAYHAN, “Birgi Ulu Camii Hadisleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, XII/1, 2014, ss. 35-59

Anahtar kelimeler: Hadis, İzmir, Ödemiş, Birgi, Birgi Ulu Camii, Aydınoglu Mehmet Bey, Beylikler, Kudâ'i, *Şihâbü'l-Ahbâr*, Sağâni, Hacûci, Ğumârî.

olurdu. Ulu Cami'den yola çıkarak ortaya koyduğumuz bu mütevazı çalışmamızın, fakültemizin Hadis Anabilim Dalı eski başkanlarından olan hocamızın eksik bıraktığı bir noktaya temas etmek suretiyle, konuyla ilgili bulunan araştırmacılara yardımcı olması ve bu sahadaki -küçük de olsa- bir boşluğu doldurması ümidini taşıyoruz.